

SAMENLEVING

Cultuur van angst of leren leven met onzekerheid?

Dirk Geldof¹

De controversiële Britse socioloog Frank Furedi is de laatste maanden niet meer weg te slaan uit de media. Na zijn boek Waar zijn de intellectuelen uit 2006 is de geactualiseerde heruitgave van zijn tien jaar oude Cultuur van angst in 2007 daar niet vreemd aan. Furedi stelt dat een alomtegenwoordige angst onze samenleving verlamt en onze vooruitgang bedreigt. Een samenleving die geobsedeerd is door angst verliest haar toekomstperspectief. Furedi valt daarbij onder meer de milieubeweging aan omdat ze angst zou stimuleren. De vraag is of zijn analyses en provocaties het debat vooruithelpen.

In dit artikel schetsen we eerst wat Frank Furedi² met zijn 'cultuur van angst' bedoelt en analyseren we de sterktes en zwaktes. Vervolgens vergelijk ik zijn kritiek met drie andere perspectieven om met maatschappelijke verandering en met groeiende onzekerheid in onze samenleving om te gaan. De slotvraag is op welke manier een hoopgevend perspectief mogelijk is in een samenleving waar risico's steeds zichtbaarder worden.

Een cultuur van angst (?)

Voor Furedi is angst één van de dominante karakteristieken van het leven in de 21ste eeuw. We leven in een cultuur van angst en angst maakt een steeds groter deel uit van ons bestaan. Of het nu gaat om angst voor ziektes, onbekende virussen en epidemieën, kindermisbruik, milieuverontreiniging of terroristische aanvallen: we worden overdonderd met nieuwsverslagen over onze veiligheid en die van onze kinderen en zoeken naar nieuwe voorzorgsmaatregelen en beveiliging. Maar in vergelijking met het verleden of met de derde wereld valt het allemaal wel mee en zijn mensen in het huidige Westen helemaal niet zo bekend met pijn, lijden, zwakke gezondheid en en dood. Eigenlijk genieten we een persoonlijke veiligheid die uniek is in de geschiedenis. Als we geconfronteerd worden met aanslagen zoals op het WTC of in Madrid is angst voor de toekomst begrijpelijk, maar de feiten ondersteunen de angstverhalen over een groeiend risico voor onze gezondheid en veiligheid op vele domeinen niet.

Toch raakt de westerse wereld op steeds meer maatschappelijke domeinen geobsedeerd door veiligheid. Volgens Furedi zien we overal risico, en dat risico willen we tot elke prijs uitsluiten. We gaan daarbij anders om met een begrip als 'risico'. Vroeger was een risico iets dat je moest nemen, als onderdeel van innovatie of daadkracht. Vandaag proberen mensen risico's te vermijden. Dat we als mensen risico's

lopen en dat we die proberen te vermijden, beïnvloedt ons leven en onze maatschappij steeds meer, schrijft Furedi (p. 60).

Furedi stelt dat onze culturele verbeelding aan het begin van de 21ste eeuw niet langer geprikkeld en bepaald wordt door hoop, maar door angst (p. 8). Daardoor is de mens zelf een gevaar geworden voor de toekomst van de wereld, door zijn angst, niet door zijn daden. Vooral op ecologisch vlak gaat Furedi hierbij uit de bocht. Bijzonder hoog zit het de auteur dat men vooral de mens als oorzaak ziet van al dat onheil: van de klimaatopwarming tot de vogelgriep, van de vermeende millenniumbug tot de afname van de biodiversiteit. Onze angst wordt aangewakkerd door een ongehoord wantrouwen tegen de menselijke soort (p. 15). Dat afkalvend vertrouwen in de mensheid komt volgens Furedi het duidelijkst tot uiting in de apocalyptische opvattingen over het milieu (p. 17). 'Al het gezwam over het overleven van de mens is alleen maar een uitdrukking van ons geschokte vertrouwen in de mens. Waar het echt om gaat is niet of de mensheid kan overleven, maar of ons vertrouwen in de mens de 21ste eeuw ongeschonden door kan komen' (p. 20). Daarom roept Furedi op om in het verzet te komen tegen een cultuur van de angst.

Terechte waarschuwingen voor irrationele angsten

De veelvuldige passages met kritieken op de alarmerende boodschappen van milieu-bewegingen (en wetenschappers) geven je als ecologist geregeld zin om het boek zomaar opzij te leggen als zoveelste uiting van klimaatscepticisme.³ Toch confronteert het boek ons tegelijk ook met relevante kritieken, al was het maar om te begrijpen waarom mensen slecht nieuws verdringen of wat het met een samenleving doet. In enkele betere passages stelt Furedi wel relevante vragen. Hij illustreert hoe angst in een samenleving evolueert. Culturele verschillen tussen mensen en landen bepalen waarvoor we bang zijn en hoe we met risico's omgaan. Daarbij is het interessant te zien waar mensen vandaag bang van zijn. In haast alle Europese landen is de angst voor criminaliteit de voorbije twee decennia met stip gestegen op de maatschappelijke agenda. De idee dat criminaliteit toeneemt groeide daarbij sterker dan de criminaliteit zelf.

Ook de berichtgeving verschuift. De gevolgen voor het slachtoffer komen nu uitdrukkelijk in beeld, of het nu gaat om criminaliteit of over overstromingen. Dit alles leidt tot een slachtoffercultuur en het cultiveren van individueel slachtofferschap. Individueel leed primeert. Daarbij neemt het vertrouwen in de medemens en in de

In plaats van de zelfverzekerde individualist te omhelzen, omhelst de huidige maatschappij het slachtoffer en de overlevende

instituties voortdurend af. Het remt ook de maatschappelijk dynamiek, stelt Furedi: "In plaats van de zelfverzekerde individualist te omhelzen, omhelst de huidige maatschappij het slachtoffer en de overlevende" (p. 215). Hier wordt de liberale inslag van het boek in alle scherpste zichtbaar.

Haast op alle maatschappelijke domeinen ziet Furedi een 'opgeblazen besef van gevaar', vooral in en door de media die iedere dag wel een nieuw gevaar melden: van klimaatopwarming tot vogelgriep, van verkeersslachtoffers tot de beurs, van criminaliteit tot het gevaar van tabak, alcohol of overgewicht, van kinderverkrachters tot intrafamiliaal geweld, het gevaar loert overal. In (soms ellenlange en anekdotische)

Waar het echt om gaat is niet of de mensheid kan overleven, maar of ons vertrouwen in de mens de 21ste eeuw ongeschonden door kan komen

voorbeelden houdt Furedi een spiegel voor van problemen die ons bezighouden, maar waarvan de impact eigenlijk minimaal is.

Ook het voorzorgsprincipe is deel van de cultuur van de angst

Furedi verwerpt ook het voorzorgsprincipe. Dit principe uit het verdrag van Rio stelt dat nieuwe technologieën niet zonder voorzorgen mogen worden toegepast als ze risico's voor het milieu of de gezondheid lijken op te leveren, zelfs als wetenschappelijk onderzoek die risico's (nog) niet onomstotelijk heeft vastgesteld. Furedi bekritiseert hoe 'het geloof dat het gevaar van bijwerkingen groter is dan de voordelen van vele vernieuwingen, diep is doorgedrongen in de westerse cultuur. (...) Het gevolg van alle waarschuwingen is dat er geen aandacht meer bestaat voor de positieve bijdrage (van nieuwe ontwikkelingen) aan de kwaliteit van het bestaan.' (p. 73). We komen tot een 'institutionalisering van de voorzichtigheid' (p. 169). Het beeld van wetenschap dat daarmee samenhangt is een kijk die van oudsher geassocieerd werd met een conservatieve interpretatie van wetenschap (p. 104).

Dat we ons vandaag zouden moeten inperken met het oog op wat er in de toekomst zal gebeuren, verontrust Furedi in zijn onstuitbaar vooruitgangsgeloof en technologisch optimisme. Het is volgens hem een uiting van 'een fundamenteel anti-humanistisch intellectueel wereldbeeld' en maakt ons daardoor 'minder mens' (p. 113). Dat sommigen recent ook het antropocentrisme in vraag stellen (de idee dat de mens de kern is van waaruit we de wereld beoordelen, en niet de natuur of de ecosystemen), is voor Furedi helemaal een uiting van de mensonvriendelijkheid van ons huidige denken. 'Dat mensen zich vereenzelvigen met vervuiling, misbruik, geweld en de vernietiging van het milieu maakt het moeilijk om in een humanistische wereldbeschouwing te geloven' (p. 249).

Bovendien isoleert de angst mensen en voedt ze de idee dat ze niets aan de problemen kunnen doen. Dit versterkt op zijn beurt sociaal isolement. 'De uitvergroting van problemen en risico's wordt slechts geëvenaard door de afbreuk die wordt gedaan aan het vermogen van mensen om zelf hun problemen op te lossen', besluit Furedi (p. 244). Door de machteloosheid die wordt gecultiveerd, wordt zo de kritische geest gedood.

Humanisme is geen blind vooruitgangsoptimisme

De omvangrijke media-aandacht, het succes van zijn boeken en zijn humanistisch-liberale invalshoek maken Furedi's kritiek de moeite waard om er dieper op in te gaan. Hij confronteert ons terecht met kritieken waar media, middenveldorganisaties of politieke partijen angst uitvergroten. Hij spiegelt de zeer ongelijke behandeling van verschillende soorten reële en opgeklopte bedreigingen. En hij waarschuwt terecht dat angst verlamd kan werken. Maar Furedi gaat volledig uit de bocht wanneer hij klimaatrisico's minimaliseert, technologisch optimisme haast blind omhelst en iedere waarschuwing als onredelijke bangmakerij bestempelt, die mensen immobiliseert.

Toch dwingt hij tot reflectie. Welke vormen van angst zijn verantwoord en welke zijn overtrokken? Wat maakt mensen bang van de ene bedreiging (bijvoorbeeld criminaliteit), en minder bang van andere bedreigingen zoals klimaatopwarming. Vergroot angst de bereidheid van mensen om veranderingen door te voeren, of werkt angst juist verlamd? Vergroot objectieve wetenschappelijke informatie over

klimaatopwarming of migratiestromen de angst van mensen? Vergroot of verkleint het hun veranderingsbereidheid? En zijn apocalyptische beelden bijgevolg productief of contraproductief om een ecologische omslag mogelijk te maken?

Over die vragen moeten we ons buigen. Maar het humanisme waar Frank Furedi beweert voor te staan verdient beter dan een struisvogelpolitiek die gepercipieerde en overtrokken gevaren op één hoop gooit met wetenschappelijk onderbouwde waarschuwingen over de impact van de mens op onze planeet. Humanisme kan nooit een blind vooruitgangsoptimisme zijn, gebaseerd op een naïef technologisch optimisme.

Omgaan met onzekerheid als alternatieve bril

Ten gronde is de vraag of de ‘cultuur van de angst’ – die op sommige maatschappelijke domeinen en bij sommige mensen – herkenbaar is, wel een juiste bril is om naar de veranderingen in onze samenleving en naar de reacties er op te kijken. Na lezing van Furedi’s boek vrees ik van niet. Furedi verabsolueert een extreem gevoel tot een zogenaamde cultuur. Vele mensen zullen op een aantal momenten angst voelen. Ze zullen plaatsen in de stad mijden op bepaalde uren, hun kinderen niet met de fiets naar school laten gaan, of maken zich zorgen over maatschappelijke ontwikkelingen. De media problematiseren en dramatiseren inderdaad een aantal ontwikkelingen. Maar dat alles is nog iets anders dan een samenleving die kreunt onder een vermeende cultuur van de angst.

Er zijn andere manieren om naar onze snel veranderende samenleving te kijken, om problemen en uitdagingen beter inzichtelijk en bespreekbaar te maken, om zowel hoopgevende perspectieven als aanzetten tot oplossingen voor belangrijke maatschappelijke uitdagingen te bieden. Waar angst een te extreem gevoel is om het op alle domeinen te ontwaren, zien we wel dat *onzekerheid* sterk weegt op onze maatschappij.

De snelle maatschappelijke veranderingen maken mensen onzeker, zowel over het heden als over hun toekomst. We botsen op onzekerheid op alle niveaus in onze samenleving. De individuele levensloop werd vrijer en minder voorspelbaar. Toegenomen vrijheid en onzekerheid zijn twee kanten van dezelfde medaille. Ouders voelen zich onzeker over de toekomst van hun kinderen. Werknemers over hun job. Partners over elkaar en hun relatie.

Onzekerheid speelt ook op het niveau van de samenleving. Is de vergrijzing betaalbaar en zijn de wettelijke pensioenen morgen nog gegarandeerd, ook voor wie niet aan pensioensparen heeft gedaan of kon doen? Kunnen we de opwarming van de aarde nog binnen aanvaardbare grenzen houden en wat gaan de gevolgen zijn? Hoe gaan de toenemende migratiestromen onze samenleving kleuren, letterlijk en figuurlijk? Zowel voor individuen en gezinnen als voor samenlevingen en staten is de vraag hoe we met onzekerheid en risico’s omgaan.

We leven in de westerse landen in één van de rijkste en meest zekere samenlevingen ooit, maar toch voelen vele mensen zich vandaag onzeker. Dat weegt op onze samenleving. Groeit onzekerheid omdat we nog nooit zoveel te verliezen hadden als vandaag? Is de onzekerheid een luxeprobleem van een verwende samenleving, of is het een existentieel probleem te midden van ongekende rijkdom? Of nemen risico’s effectief toe in onze samenleving, en welke risico’s dan? Op uiteenlopende maatschappelijke domeinen zien we cruciale ontwikkelingen ons leven in de 21ste eeuw

Het humanisme waar Frank Furedi beweert voor te staan verdient beter dan een struisvogelpolitiek die gepercipieerde en overtrokken gevaren op één hoop gooit met wetenschappelijk onderbouwde waarschuwingen over de impact van de mens op onze planeet

beïnvloeden en die mee aan de basis liggen van de toegenomen onzekerheid in één van de rijkste samenlevingen ooit. Deze ontwikkelingen begrijpen kan helpen om de onzekerheid beter te beheersen. In plaats van zoals Furedi de groeiende onzekerheid van tafel te vegen in een kritiek op de 'cultuur van de angst', lijkt het me vruchtbaarder om de oorzaken van deze onzekerheid beter te begrijpen. Drie sociologen bieden dan een meer inspirerend kader om die onzekerheid te vatten.

Ulrich Beck: niet-weten in de risicomaatschappij

We leven niet langer in een industriële maatschappij maar in een *risicomaatschappij*, stelt de Duitse socioloog Ulrich Beck.⁴ Risico's staan daarin steeds centraler. Tot hier vinden Furedi en Beck elkaar. Maar waar Furedi beweert dat we uit angst proberen alle risico's te vermijden en zo onszelf verlammen, benadrukt Beck juist hoe we veel te traag reageren op cruciale veranderingen. Daardoor gaat het meer om de verdeling dan om de voorkoming van risico's.

De instituties van de industriële maatschappij laten niet langer toe om de (nieuwe) risico's het hoofd te bieden. Ze liggen in vele gevallen mee aan de basis van risico's of versterken ze nog. Dat geldt zowel voor de sociaal-economische risico's (werkloosheid, armoede, uitsluiting), de ecologische risico's, individualiseringsrisico's (onzekere levensloop, broze relaties, ...) als tijdsrisico's (toenemende tijdsdruk en combinatiedruk) en migratierisico's. Telkens bieden de bestaande instituties onvoldoende antwoorden op de nieuwe risico's en uitdagingen.

Toenemende flexibiliteit verplicht mensen om hun eigen biografie te ontwerpen en vorm te geven, aldus Beck. Deze ontwikkeling is erg ambigu: de grotere vrijheid is ook een plicht tot vrijheid, keuzes kunnen maken is voortdurend moeten kiezen en de onzekerheid het hoofd bieden. Omdat we nooit alle informatie hebben, onder tijdsdruk moeten beslissen en de risico's niet volledig beheersbaar zijn, gaat dat gepaard met een sterke *onzekerheid* waaraan individuen het hoofd moeten bieden.

Volgens Beck moeten we daarom op alle maatschappelijke domeinen leren omgaan met het *niet-weten*. De complexiteit van ecologische en van sociale systemen en de voortdurende confrontatie met ongewenste (neven)effecten dwingen ons om meer oog te hebben voor wat we nog niet weten, in plaats van te denken dat we bijvoorbeeld ecologische systemen volledig kennen, of de impact van nieuwe chemische stoffen of genetische manipulatie. Op die manier wordt het voorzorgprincipe één van de reacties op de toenemende onzekerheid en risico's.

Bovendien helpt het kader van de risicomaatschappij niet alleen om als individu de snelle veranderingen en groeiende onzekerheid beter te begrijpen en te kaderen. Het bevat ook een denkkader om onze samenleving en haar instituties aan te passen aan de snel wijzigende samenleving. Het lijkt bijvoorbeeld inzake klimaatopwarming een zinniger aanpak dan te stellen dat we gewoon te veel angst hebben.

De complexiteit van ecologische en van sociale systemen en de voortdurende confrontatie met ongewenste (neven)effecten dwingen ons om meer oog te hebben voor wat we nog niet weten

In plaats van zoals Furedi de groeiende onzekerheid van tafel te vegen in een kritiek op de 'cultuur van de angst', lijkt het me vruchtbaarder om de oorzaken van deze onzekerheid beter te begrijpen

Zygmunt Bauman: leren omgaan met onzekerheid

Aansluitend bij Ulrich Beck reikt ook de Joods-Pools-Britse socioloog Zygmunt Bauman ons een bril aan om onze veranderende samenleving beter te begrijpen.⁵ Bauman noemt onzekerheid een dominante trek van onze hedendaagse samenleving. Leven in onzekerheid heeft voor hem aan de ene kant iets uitdagends. Het geeft een gevoel van vrijheid. Tegelijk is het leven onder ongelimiteerde vrijheid en toenemende onzekerheid ook psychisch belastend en zenuwslopend. In de 20ste eeuw kenden we een *'solid modernity'*, een moderniteit met relatief vaste instituties, waarin mensen een levensproject konden uitbouwen. In de 21ste eeuw kennen we de overgang naar een *'liquid modernity'*, een liquide, vloeibare, flexibele en versplinterde samenleving. Hierin is de uitbouw van een traditioneel, dat wil zeggen vooraf gepland, levensproject amper nog mogelijk. We kennen *'liquid lifes'*, een vloeibaar leven waarin mensen zeer flexibel inspelen op de veranderingen, opportuniteiten en risico's van de dag. De Amerikaanse socioloog Richard Sennet spreekt van 'de flexibele mens'.⁶ Hij bekritiseert tegelijk hoe dat het houvast in het leven van vele mensen onderuit haalt, vooral bij wie in onze samenleving minder sterk staat of sociaal kwetsbaarder is.

Bauman beschrijft hoe risico's worden geprivatiseerd: mensen moeten leren hoe er mee om te gaan. De vraag is dan ook hoe mensen omgaan en om kunnen gaan met die onzekerheid. Leren omgaan met onzekerheid wordt één van de belangrijkste vaardigheden in de 21ste eeuw. Tegelijk weten we dat de mogelijkheden van mensen om het hoofd te bieden aan de toegenomen onzekerheid zeer ongelijk verdeeld zijn in onze samenleving. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen, stelt Bauman, dat mensen op zoek gaan naar manieren om die onzekerheid uit de weg te gaan. Xenofobie is één van de reactiewijzen om de onzekerheid door een veranderende leefwereld met toenemende migratie en daaruit voortvloeiende conflicten te ontlopen.⁷

Robert Castel: sociale bescherming in de 21ste eeuw

In een risicosamenleving die zo 'vloeiend' wordt als Bauman beschrijft, met onzekerheid als één van de centrale kenmerken, kunnen we nooit verwachten dat mensen alleen op zichzelf leren omgaan met die onzekerheid. De maatschappelijke context bepaalt immers de marges van onze keuzevrijheid. Naast een leren omgaan met de groeiende onzekerheid rijst dan ook de vraag naar mogelijke aanpassingen van maatschappelijke structuren om die onzekerheid het hoofd te bieden.

Hier inspireert de Franse socioloog Robert Castel, vooral op het sociale vlak. Hij stelt de vraag wat het in de 21ste eeuw betekent om 'beschermd te zijn'.⁸ De paradox is volgens Castel immers dat de moderne onzekerheid niet het gevolg is van het ontbreken van allerlei beschermende instituties. We zijn integendeel omgeven door instellingen en systemen die ons sociale en andere bescherming proberen te bieden. We kennen in Europa geen oorlog. De politie zorgt voor veiligheid, de sociale zekerheid biedt inkomensbescherming, de welzijnssector vormt een (al dan niet ultiem) vangnet. We verzekeren ons tegen alles en nog wat: van brandverzekering tot burgerlijke aansprakelijkheid, van autoverzekering tot annulatieverzekering, van hospitalisatie- over pensioen- tot zorgverzekeringen.

Misschien, oppert Robert Castel, zoeken we zo hard naar zekerheid en bescherming

Leren omgaan met onzekerheid wordt één van de belangrijkste vaardigheden in de 21ste eeuw. Tegelijk weten we dat de mogelijkheden van mensen om het hoofd te bieden aan de toegenomen onzekerheid zeer ongelijk verdeeld zijn

dat we zo ons eigen en elkaars gevoel van onzekerheid versterken. Hier vinden we weer een parallel met de analyse van Frank Furedi. Ons gevoel van (on)zekerheid en van (on)veiligheid komt immers niet noodzakelijk overeen met de objectieve situatie. Hoe we de wereld rondom ons ervaren, is een combinatie van harde feiten en van een sociaal geconstrueerde interpretatie. Niet alleen onze leefwereld zelf, maar ook die perceptie van onze leefwereld kleurt onze dag. Met de toenemende kennis van risico's denken we ook meer in termen van risico's, die we wel of niet willen lopen of ontlopen, waartegen we ons wel of niet willen of kunnen beschermen of verzekeren.

De vraag is echter hoe we omgaan met de explosie van het denken in termen van risico? Hoever kunnen we gaan in het najagen van bescherming? Doen we dat ieder voor zich, of heeft dat ook te maken met een meer rechtvaardige en dus meer veilige wereld? Kortom, wat is sociale bescherming vandaag, vraagt Castel. En ook: van waar komt onze onzekerheid? De analyse en oplossingen van Castel zijn opnieuw vruchtbaarder dan de wat karikaturale kritiek op al dan niet overtrokken angst bij Furedi.

Kijken we eerst naar de oorzaken. Welke evoluties in onze samenleving en in onze manier van leven voeden de onzekerheid, in één van de rijkste en meest zekere samenlevingen

Er is geen moderniteit mogelijk zonder markt

ooit? Volgens Castel leiden processen als liberalisering en individualisering tot een opnieuw toenemende onzekerheid. We kennen een periode van individualisering en decollectivering, met een verzwakkende overheid. Dat merken we het sterkst in de economie. Leiderschap verschuift van die overheid naar de bedrijfswereld. Bijgevolg verschuift ook de focus in onze samenleving van sociale cohesie naar het verhogen van rendabiliteit. Dat is sterk te voelen op de arbeidsmarkt. De solidariteit tussen werknemers groeit uit tot een concurrentie onder gelijken. Zo kennen we een standaardisering van de loonarbeid, wat leidt tot decollectivering, herindividualisering en toenemende onzekerheid.

Sociale (on)zekerheid

Waar de benadering van Beck en Bauman op vele domeinen van toepassing is, ook het ecologische, draait onzekerheid bestrijden voor Castel in de eerste plaats om 'sociale' onzekerheid: onze sociale bescherming moderniseren en versterken, sociaal beschermd zijn in een geïndividualiseerde samenleving. Individuen moeten recht hebben op minimale sociale bestaansvoorwaarden die hun onafhankelijkheid garanderen. Opvallend is dat Castel daarbij weigert om 'de markt' te veroordelen. De centrale betekenis van de markt en van de loonarbeid staat voor hem buiten kijf. Hij ziet sympathieke experimenten naast of buiten de markt (bijvoorbeeld 'Lets', een ruilhandel van informele diensten waar geen geld tegenover staat). Maar een samenleving zonder markt is voor Castel een terugkeer naar de '*Gemeinschaft*', gebaseerd op paternalistische relaties en individuele afhankelijkheid van personen. Er is geen moderniteit mogelijk zonder markt, stelt Castel.

De vraag wordt dan hoe we de noodzakelijke limieten kunnen stellen aan de hegemonie van de markt. Daar is meer dan ooit een actieve overheid voor nodig. Castel pleit voor een flexibele sociale staat, die zowel de burgerlijke als de sociale onzekerheid moet bestrijden. Hij verdedigt de sociale rechten en dus ook de sociale rechtsstaat. Een te sterk geïndividualiseerde maatschappij overleeft niet. Sociale cohesie heeft bemiddelende instanties nodig, die het algemeen belang bewaken.

In een wereld van individualisering en veralgemeende mobiliteit moet de overheid - van het lokale tot het transnationale niveau - belangentegenstellingen in goede banen leiden en een modus vivendi waarborgen. Daar ligt het belang van collectieve systemen van sociale bescherming. Daarom moeten we de bestaande systemen van sociale bescherming koesteren, moderniseren en versterken. De vraag is dan niet of mensen te veel angst hebben voor hun toekomst en of ze te veel risico's willen vermijden. De vraag is dan hoe we de bestaande onzekerheid kunnen verminderen en waar en hoe we de sociale bescherming moeten aanpassen in een globaliserende wereld.

Zoeken naar een realistisch maar hoopvol perspectief

Veranderingen ontstaan pas wanneer mensen uitwegen zien uit de crisissen. Dat vereist zowel een bewustzijn van de crisis als een hoopgevend perspectief. Furedi's kritiek op onze zogenaamde 'cultuur van de angst' minimaliseert onder meer de ecologische crisis, vanuit een eenzijdig vooruitgangsgeloof en een verkeerde interpretatie van humanisme. De toenemende wetenschappelijke kennis over klimaatopwarming en de gevolgen ervan zijn confronterend. Steeds duidelijker blijkt hoe de mens de aarde vernietigt. Het mag een *'inconvenient truth'* zijn, maar het is een wetenschappelijk onderbouwde waarheid, ook als ze angst aanjaagt.

Waar we met de snelle toename van de wetenschappelijke kennis over klimaatveranderingen wel mee rekening moeten houden, is dat de confrontatie met steeds nieuwe alarmerende berichten de onzekerheid aanwakkert en kan leiden tot pessimisme en zelfs defaitisme.

De uitdaging ligt daarom zowel in het accuraat communiceren van de ecologische en sociale ontwikkelingen en uitdagingen, als in het uitbouwen van een hoopgevend perspectief. Hierbij moeten ecologen verbindingen leggen tussen reële maar beperkte impact van particuliere initiatieven (bijvoorbeeld in ons handelen als consument) en de noodzakelijke veranderingen in de politieke cultuur en structuren. Twee sporen moeten elkaar versterken: aan de ene kant is er nood om mensen te versterken (of te 'empoweren') om met de toenemende onzekerheid om te gaan. Tegelijk kan dit maar wanneer we ook de maatschappelijke instituties versterken die voldoende zekerheid bieden als antwoord op de snelle maatschappelijke veranderingen.

Concreet zullen we in de 21ste eeuw mensen instrumenten moeten geven om (onder meer) te leren omgaan met de groeiende diversiteit in onze samenleving, met de nieuwe technologische uitdagingen, met een meer flexibele arbeidsmarkt, of met steeds concreter en alarmerender klimaatnieuws. Maar tegelijk, want anders gaat het uitsluitend om een privatisering van risico's en om een versterking van het recht van de sterkste, moet de politieke wereld de verantwoordelijkheid op zich nemen voor een beter migratie- en integratiebeleid, een verantwoord technologie- en innovatiebeleid, modernisering en versterking van een sociale bescherming die vrijheid met een minimale zekerheid kan verzoenen, en een klimaatbeleid dat moedig en gedurfd is om bedrijven tot snellere innovatie aan te zetten, striktere uitstootbeperkingen op te leggen en ook levensstijlen in vraag te stellen.

In die betekenis moeten we inderdaad voorbij de (vermeende) cultuur van de angst, omdat angst verlamrend kan werken en mensen reactionair maakt: angst doet ze teruggrijpen naar oude vertrouwde kaders. Hoopgevende perspectieven moeten

Furedi's kritiek op onze zogenaamde 'cultuur van de angst' minimaliseert de ecologische crisis, vanuit een eenzijdig vooruitgangsgeloof en een verkeerde interpretatie van humanisme

daarom onzekerheid kunnen kaderen, onzekerheid kunnen beperken door goede beleidskaders en mensen wapenen om met de onzekerheid om te gaan.

BIO

Dirk Geldof is socioloog, publicist en redactielid van Oikos. Hij is op de politieke cel van Groen! verantwoordelijk voor sociale thema's. In 2007 publiceerde hij 'We consumeren ons kapot' (Houtekiet). www.dirkgeldof.be

NOTEN

- 1 Met dank aan Jan Mertens en Jef Peeters voor commentaar op de tekst.
- 2 Frank Furedi is professor sociologie aan de Universiteit van Kent. Zie www.frankfuredi.com. Zijn boek *Cultuur van angst* - oorspronkelijke titel *Culture of Fear* - verscheen bij Meulenhoff in 2007. Een aantal recensies van *Cultuur van angst* zijn digitaal raadpleegbaar. Zie onder meer <http://www.demaakbaremens.org/download/RecensieFuredi.pdf> <http://www.tertio.be/archief/2007/T399/T399-k1.htm>
- 3 Voor een bespreking van en kritiek op klimaatscepticisme, zie Peter Tom Jones & Vicky Demeyere, 2008. Klimaatsceptici in het tegenoffensief. In: *Streven*, Januari, p. 33-47
- 4 Beck, Ulrich, 1986. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main, Suhrkamp. Zie ook: Geldof, Dirk, 2002. *Niet meer maar beter. Over zelfbeperking in de risicomaatschappij*. Leuven/Amersfoort, Acco, 224 p.
- 5 Voor een mooie Nederlandstalige kennismaking met het werk van Zygmunt Bauman, zie *Leven met veranderlijkheid, verscheidenheid en onzekerheid* (1998, onder redactie van Rien Munters, uitgeverij Boom). Bauman werkte de overgang naar de 'liquid modernity' de laatste jaren op verschillende domeinen uit. Zie *Liquid life* (2005), *Liquid fea'* (2006), *Liquid times. Living in an age of uncertainty* (2007) en *Consuming life* (2007) (allen verschenen bij Polity).
- 6 Richard Sennet, 2000. *De flexibele mens*. Byblos.
- 7 Hoe de migratiegeschiedenis ook kan gelezen worden als een toenemende onzekerheid, zowel voor wie migreert als voor de landen waar migranten zich vestigen, blijkt uit het sterke boek *Het land van aankomst* van de Nederlandse socioloog Paul Scheffer (2007). Op vele tientallen plaatsen illustreert Scheffer hoe de onzekerheid voortvloeit uit de migratieprocessen.
- 8 Castel, Robert, 2003. *L'insécurité sociale. Qu'est-ce qu'être protégé?* Editions du Seuil, 2003, 95 p. Voor een uitgebreide bespreking, zie: Geldof, Dirk, 2004. 'Onzekerheid en sociale bescherming. Een bespreking van een boeiend essay van Robert Castel'. In: *Alert*, jrg. 30, nr. 2, pp. 29-39.